

КОНЦЕПЦІЇ ТА МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ

УДК 159:016

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-2025-5-15>

Загурська Інна

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної та практичної психології

Житомирського державного університету імені Івана Франка

РОБОТА З ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СПЕЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ПСИХОЛОГІЯ»

Анотація. У статті акцентовано на особливостях розмежування різних джерел інформації. Наголошується, що вміння працювати з джерелами інформації є однією з ключових спеціальних компетентностей майбутніх психологів. Самостійний добір літературних джерел, їх критичний аналіз, уміння розподіляти джерела інформації на первинні (першоджерела) та вторинні – основа успішності в майбутній професійній діяльності. Як першоджерела, так і вторинні джерела інформації є важливим складником професійної підготовки фахівців у галузі психології. У статті описано приклади завдань, які пропонують до виконання здобувачам вищої освіти в межах обов'язкової освітньої компоненти «Вступ до спеціальності з основами професійної деонтології». Представлені завдання ілюструють аналіз основних критеріїв, на які здобувачі вищої освіти можуть орієнтуватися, щоб зарахувати джерело інформації до первинного (першоджерела) чи вторинного. Важливим для розуміння особливостей розмежування джерел інформації на первинні й вторинні є ілюстративні пояснення тих ситуацій, коли одне й те саме джерело в одному випадку може мати статус первинного джерела (першоджерела), а в іншому – статус вторинного джерела. Перспективою є подальший аналіз проблеми роботи з джерелами інформації, удосконалення та розробка нових завдань у межах освітньої компоненти «Вступ до спеціальності з основами професійної деонтології», які допоможуть здобувачам вищої освіти розвинути спеціальні компетентності, пов'язані з умінням добирати та диференціювати джерела інформації за критерієм первинності-вторинності. Окрім того, перспективою є конструювання завдань, які допоможуть майбутнім фахівцям розпізнавати та відрізняти третинні джерела інформації від вторинних і первинних, а також розуміти доречність їх використання при написанні різного типу навчальних та наукових робіт. Матеріал статті може бути корисним майбутнім фахівцям у галузі психології, а також усім, хто працює з різними джерелами інформації.

Ключові слова: первинні джерела інформації, вторинні джерела інформації, бібліографія, спеціальні компетентності, професійна діяльність.

Zahurska Inna

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Social and Applied Psychology Department

Zhytomyr Ivan Franko State University

WORKING WITH INFORMATION SOURCES AS A FOUNDATION FOR DEVELOPING SPECIAL COMPETENCIES IN STUDENTS PURSUING A DEGREE IN PSYCHOLOGY

Abstract. This article focuses on special aspects of distinguishing between various types of information sources. In particular, it is emphasized that ability to work with sources of information is a key special competence of future psychologists. Individual selection of literary sources, their critical analysis, and the ability to categorize information sources into primary (source materials) and secondary ones are essential for success in future professional activities. Both source materials and secondary information sources are crucial components in the professional training of psychology specialists. The article presents examples of tasks assigned to higher education students in

the framework of compulsory educational component “Introduction into Major with Fundamentals of Professional Deontology”. These tasks serve as illustrations of analysis of the main criteria that students can use to classify a source of information as primary (source material) or secondary. Illustrative explanations of situations where the same source may be considered a primary source (source material) in one case and a secondary source in another are important for understanding special aspects of distinguishing information sources into primary and secondary is further enhanced by. Further prospects include a deeper analysis of challenges related to working with information sources, improvement, and development of new tasks in the educational component – course “Introduction into Major with Fundamentals of Professional Deontology”, that will help students to develop special competencies related to the ability to select and differentiate information sources by criterion of primacy and secondariness. Moreover, future prospects will also include construction of tasks that will help future professionals to distinguish tertiary sources from primary and secondary ones and understand the appropriateness of their use in various types of academic and scientific writing. The material in this article may be useful for future psychology professionals and all, who works with different types of information sources.

Keywords: primary information sources, secondary information sources, bibliography, special competencies, professional activity.

Вступ. Здобуття вищої освіти – процес, яким передбачається розвиток спеціальних компетентностей, що визначатимуть конкурентоздатність та успішність у професійній діяльності. Однією з ключових спеціальних компетентностей, яку мають опанувати майбутні психологи, є здатність працювати з інформацією [4].

Що означає «працювати з інформацією»? Насамперед ідеться про самостійний добір, критичне опрацювання та вміння аналізувати інформацію, яка отримана з різних літературних джерел. Окрім того, важливим критерієм сформованості такої компетентності є здатність систематизувати та узагальнювати дібрану інформацію.

Робота з джерелами інформації – це насамперед розуміння та вміння розподіляти джерела інформації на первинні (першоджерела) та вторинні, що є одним із важливих завдань у межах обов’язкової освітньої компоненти «Вступ до спеціальності з основами професійної деонтології».

У словнику української мови зазначається: «Первинне джерело інформації (першоджерело) – це те, що дає початок чому-небудь, є основою чогось; безпосереднє джерело яких-небудь відомостей; оригінальна основоположна праця в якій-небудь галузі науки, культури тощо» [7, с. 339]. Вторинні джерела інформації є результатом аналізу, синтезу та логічного осмислення першоджерел (О. Мішалова [3], М. Романюк [5], Г. Січкаренко [6]).

Важливим складником професійної підготовки майбутніх психологів є розвиток умінь працювати як із першоджерелами (монографії, наукові статті), так і з вторинними джерелами (підручники, посібники, хрестоматії, словники, довідники). Робота з першоджерелами має сприяти розвитку критичного мислення в здобувачів вищої освіти (О. Мішалова [3]), розвивати вміння виді-

ляти основні ідеї, сприяти розумінню наукової новизни в аналізованій проблемі (Д. Десятів [1]).

Вторинні джерела інформації є також незамінними для здобувачів, оскільки допомагають опанувати основний зміст тем із тієї чи іншої навчальної дисципліни. Наприклад, за допомогою навчального посібника студенти можуть ознайомитися з класифікацією, характеристиками, функціями всіх пізнавальних процесів в узагальненому вигляді, а монографія, як першоджерело з проблеми пам’яті, дасть змогу детально висвітлити суть цього конкретного пізнавального процесу.

Метою статті є опис прикладів та аналіз основних критеріїв, на які здобувачі вищої освіти можуть орієнтуватися, щоб зарахувати джерело інформації до первинного (першоджерела) чи вторинного.

Виклад основного матеріалу. Уміння розподіляти джерела інформації на первинні (першоджерела) та вторинні є одним із важливих завдань, яке виконують здобувачі вищої освіти в межах обов’язкової освітньої компоненти «Вступ до спеціальності з основами професійної деонтології».

Нагадаємо, що первинне джерело інформації (першоджерело) є оригінальною основоположною працею, яка глибоко висвітлює певну психологічну проблематику. Тоді як вторинне джерело, яке належить до цієї психологічної проблематики, міститиме її певну інтерпретацію та подаватиме в узагальненому вигляді.

Опишемо це на конкретних прикладах завдань, які пропонуються до виконання здобувачам вищої освіти.

Приклад 1. Визначте, яке з наведених джерел інформації є первинним (першоджерелом), а яке – вторинним щодо повного змісту та аналізу документа про етику професійної діяльності психолога?

а) Етичний кодекс психолога. *Національна психологічна асоціація (НПА)*. URL: <https://npa-ua.org/pub/files/66d3a42494d2acd8.pdf>. (Дата перегляду: 01.04.2025);

б) Т. І. Збродько. Чи залежать етичні уявлення психологів-консультантів від здатності до розпізнавання етичних дилем? *Габітус*. 2023. Вип. 47. С. 176–182. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/47-2023/31.pdf>. (Дата перегляду: 01.04.2025).

Щоб визначити, яке з наведених джерел є первинним (першоджерелом), а яке вторинним джерелом, потрібен чіткий критерій, відповідно до якого ми визначаємо цю первинність чи вторинність. У завданні вказано, що ми маємо орієнтуватися на повний зміст та аналіз документа про етику професійної діяльності психолога.

Оскільки в пункті «а» вказуються бібліографічні дані джерела, яке містить повний, оригінальний зміст документа про етичний кодекс психолога, а в пункті «б» наводяться бібліографічні дані джерела, яке висвітлює певні положення етики професійної діяльності психологів-консультантів, то першоджерелом у цьому прикладі є джерело, яке вказується в пункті «а» – Етичний кодекс психолога. *Національна психологічна асоціація (НПА)*. URL: <https://npa-ua.org/pub/files/66d3a42494d2acd8.pdf>. (Дата перегляду: 01.04.2025).

У попередньому прикладі наукова стаття дослідниці Т. І. Збродько є вторинним джерелом щодо документа про етичний кодекс психолога. Прикладом 2 проілюстровано, як ця наукова стаття набуває іншого статусу за критерієм «первинність-вторинність».

Приклад 2. Визначте, яке з наведених джерел інформації є первинним (першоджерелом), а яке – вторинним щодо аналізу проблеми про етичні дилеми в роботі психологів-консультантів.

а) Методичні рекомендації до практичних занять та до організації самостійної роботи з обов'язкової освітньої компоненти «Вступ до спеціальності з основами професійної деонтології» / Уклад.: І. С. Загурська, О. М. Савиченко, Ю. П. Пехоцька. Вид. 2-ге, допов. і перероб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. 47 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/43045>. (Дата перегляду: 25.03.2025);

б) Т. І. Збродько Чи залежать етичні уявлення психологів-консультантів від здатності до розпізнавання етичних дилем? *Габітус*. 2023. Вип. 47. С. 176–182. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/47-2023/31.pdf>. (Дата перегляду: 01.04.2025).

У завданні до прикладу 2 вказано, що для визначення первинності чи вторинності джерела ми маємо орієнтуватися на аналіз проблеми про етичні дилеми в роботі психологів-консультантів.

Оскільки в пункті «а» вказуються бібліографічні дані джерела, яке частково, в узагальненому вигляді містить опис питань про етику діяльності психологів, а в пункті «б» наводяться бібліографічні дані наукової статті, яка висвітлює повною мірою авторські узагальнення щодо проблеми етичних уявлень психологів-консультантів, то першоджерелом щодо аналізу етичних дилем у прикладі 2 є джерело, яке вказується в пункті «б»:

Т. І. Збродько. Чи залежать етичні уявлення психологів-консультантів від здатності до розпізнавання етичних дилем? *Габітус*. 2023. Вип. 47. С. 176–182. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/47-2023/31.pdf>. (Дата перегляду: 01.04.2025).

Приклад 1 і приклад 2 ілюструють, що для маркування первинності чи вторинності джерела важливо визначити чіткий критерій для їх диференціації. Тобто одне й те саме джерело в одному випадку може бути первинним, а в іншому – вторинним.

Приклад 3. Визначте, яке з наведених джерел інформації є первинним (першоджерелом), а яке – вторинним щодо правил оформлення бібліографії використаних джерел при написанні кваліфікаційної роботи.

а) Методичні рекомендації до написання кваліфікаційної роботи з психології / Уклад.: К. П. Гавриловська, І. С. Загурська, Л. О. Котлова, Л. М. Фальковська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 60 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/39339>. (Дата перегляду: 01.04.2025);

б) ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 17 с.

Основним критерієм для визначення первинності чи вторинності джерела в завданні до прикладу 3 є повний, оригінальний опис правил та зразків оформлення бібліографії різних джерел.

Оскільки в пункті «а» вказуються бібліографічні дані джерела, яке в додатках містить окремі зразки оформлення бібліографії використаних джерел при написанні кваліфікаційної роботи, а в пункті «б» наводяться бібліографічні дані Стандарту, який є оригінальним документом щодо правил оформлення бібліографії різних джерел, то першоджерелом щодо правил оформлення бібліографії використаних джерел у цьому прикладі є джерело, яке вказується в пункті «б»:

ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 17 с.

Приклад 4. Визначте, яке з наведених джерел інформації є первинним (першоджерелом), а яке – вторинним щодо опису діагностичної Шкали тригерів підліткового гніву.

а) Fields R. Douglas, Why We Snap: Understanding the Rage Circuit in Your Brain. Dutton, 2016. 408 p.;

б) Загурська І. С., Фальковська Л. М., Дем'янчук Ю. Ю. Рефлексія тригерів гніву в підлітковому віці. Теорія і практика сучасної психології. 2020. Т. 2, Випуск 1. С. 18–23. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/part_2/5.pdf.

Критерій для визначення первинності чи вторинності джерела в завданні до прикладу 4 стосується опису діагностичної Шкали тригерів підліткового гніву (розробка шкали належить Е. Лютенбергу та Дж. Ліптаку).

Оскільки в пункті «а» вказуються бібліографічні дані джерела, яке містить оригінальний опис цієї діагностичної Шкали, а в пункті «б» наводяться бібліографічні дані наукової статті, де представлено авторський переклад та опис особливостей застосування цієї Шкали, то першоджерелом щодо оригінального опису діагностичної Шкали тригерів підліткового гніву в цьому прикладі є джерело, яке вказується в пункті «а»: Fields R. Douglas, Why We Snap: Understanding the Rage Circuit in Your Brain. Dutton, 2016. 408 p.

Однак можуть бути ситуації, коли наукова стаття, яка вказується в пункті «б», набуде статусу первинного джерела. Наприклад, здобувачу вищої освіти в теоретичному аналізі проблеми гніву в підлітковому віці в межах своєї кваліфікаційної роботи потрібно зазначити українських дослідників цієї проблеми та описати тенденції, які ними були виявлені. У цьому випадку згадана наукова стаття І. С. Загурської, Л. М. Фальковської та Ю. Ю. Дем'янчук може вважатися первинним джерелом. Цей приклад повторно ілюструє важливість розуміння критерію, відповідно до якого має визначатися первинність чи вторинність джерела в кожній конкретній ситуації.

Наведемо ще один приклад розмежування первинних і вторинних джерел, який аналогічний до прикладу 4.

Приклад 5. Визначте, яке з наведених джерел інформації є первинним (першоджерелом), а яке – вторинним щодо опису та розробки Дитячо-підліткової шкали перфекціонізму.

а) Flett G.L., Hewitt P.L., Boucher D.J., Davidson L.A., Munro Y. The Child and Adolescent Perfectionism Scale: Development, validation, and association with adjustment. *Journal of Psychoeducational Assessment*. 2016. Vol. 34(7). P. 634–652. URL: https://hewittlab.sites.olt.ubc.ca/files/2022/01/CAPS_Flett_2016.pdf. (Дата перегляду: 01.04.2025);

б) Вавилова А. С. Дитячо-підліткова шкала перфекціонізму П. Х'юїтта та Г. Флетта: досвід адаптації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 2. Т. 1. С. 50–56. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/342> (Дата перегляду: 01.04.2025).

Критерій для визначення первинності чи вторинності джерела в завданні до прикладу 5 стосується опису Дитячо-підліткової шкали перфекціонізму.

Оскільки в пункті «а» вказуються бібліографічні дані джерела, яке містить оригінальний опис Дитячо-підліткової шкали перфекціонізму, а в пункті «б» наводяться бібліографічні дані наукової статті, де представлено досвід перекладу та адаптації Шкали із залученням української вибірки досліджуваних, то першоджерелом щодо оригінального опису Дитячо-підліткової шкали перфекціонізму в цьому прикладі є джерело, яке вказується у пункті «а»: Flett G.L., Hewitt P.L., Boucher D.J., Davidson L.A., Munro Y. The Child and Adolescent Perfectionism Scale: Development, validation, and association with adjustment. *Journal of Psychoeducational Assessment*. 2016. Vol. 34(7). P. 634–652. URL: https://hewittlab.sites.olt.ubc.ca/files/2022/01/CAPS_Flett_2016.pdf. (Дата перегляду: 01.04.2025).

Приклад 6. Визначте, яке з наведених джерел інформації є первинним (першоджерелом), а яке – вторинним щодо представлення авторського бачення О. В. Мазяром проблеми особистісного дисонансу.

а) Мазяр О.В. Генезис і динаміка дисонансів особистості: системний підхід : автореф. дис. ... докт. псих. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Київ, 2021. 44 с.;

б) Мазяр О.В. Особистісний дисонанс: системний аналіз: монографія. Житомир : Видавець О.О. Євенок, 2020. 332 с.

Критерій для визначення первинності чи вторинності джерела в завданні до прикладу 5 стосується авторського бачення О. В. Мазяром проблеми особистісного дисонансу.

Оскільки в пункті «а» вказуються бібліографічні дані автореферату дисертації, який містить узагальнений опис аналізованої проблеми

та оприлюднений у 2021 році, а в пункті «б» наводяться бібліографічні дані монографії, де детально представлено авторське бачення проблеми особистісного дисонансу, і вона опублікована у 2020 році, то першоджерелом відповідно до вказаного в цьому прикладі критерію є джерело, бібліографія якого зазначена в пункті «б»:

О. В. Мазяр Особистісний дисонанс: системний аналіз : монографія. Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2020. 332 с.

Висновки. Уміння працювати з джерелами інформації є однією з ключових спеціальних компетентностей майбутніх психологів. Самостійний підбір літературних джерел, їх критичний аналіз, уміння розподіляти джерела інформації на первинні (першоджерела) та вторинні – основа успішності в професійній діяльності. Як першоджерела, так і вторинні джерела інформації є важливим складником професійної підготовки фахівців у галузі психології.

У статті описано приклади завдань, які пропонуються до виконання здобувачам вищої освіти в межах обов'язкової освітньої компоненти «Вступ до спеціальності з основами професійної деонтології». Представлені завдання ілюструють аналіз основних критеріїв, на які здобувачі вищої

освіти можуть орієнтуватися, щоб зарахувати джерело інформації до первинного (першоджерела) чи вторинного.

Важливим для розуміння особливостей розмежування джерел інформації на первинні і вторинні є ілюстративні пояснення тих ситуацій, коли одне й те саме джерело в одному випадку може мати статус первинного джерела (першоджерела), а в іншому – статус вторинного джерела.

Перспективами подальшого аналізу проблеми роботи з джерелами інформації є вдосконалення та розробка нових завдань у межах освітньої компоненти «Вступ до спеціальності з основами професійної деонтології», які допоможуть здобувачам вищої освіти в розвитку спеціальних компетентностей, пов'язаних з умінням добирати та диференціювати джерела інформації за критерієм первинності-вторинності.

Окрім того, перспективою є конструювання завдань, які допоможуть майбутнім фахівцям розпізнавати та відрізняти третинні джерела інформації від вторинних і первинних. Розуміння критеріїв розмежування та доречності використання первинних, вторинних і третинних джерел інформації є важливим при написанні різного типу студентських навчальних та наукових робіт.

Список використаних джерел

1. Десятов Д. Л. Деякі аспекти використання історичного документа. *Історія та правознавство*. 2006. № 26. С. 3–7.
2. Методичні рекомендації до практичних занять та до організації самостійної роботи з обов'язкової освітньої компоненти «Вступ до спеціальності з основами професійної деонтології» / Уклад.: І. С. Загурська, О. М. Савиченко, Ю. П. Пехоцька. Вид. 2-ге, допов. і перероб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. С. 47. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/43045>. (Дата перегляду: 25.03.2025).
3. Мішалова О. Робота над першоджерелами як засіб формування стійких знань і метод розвитку критичного мислення у студентів вищого навчального закладу. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 39. С. 75–81.
4. Освітньо-професійна програма «Психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка. 2024. URL: <https://eportfolio.zu.edu.ua/media/StudyProgram/357/p8uo8dtz.pdf> (Дата перегляду: 21.03.2025).
5. Романюк М. М. Загальна і спеціальна бібліографія : навчальний посібник / 2-ге вид. Львів : Світ, 2003. 96 с.
6. Січкаренко Г. Г. Документні джерела інформації: навчальний посібник. Переяслав-Хмельницький, 2018. 212 с.
7. Словник української мови : [в 11 т.] / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. : І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 6 : П-Поїти / ред. тому: А. В. Лагутіна, К. В. Ленець. 1975. С. 339. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001624>. (Дата перегляду: 20.03.2025).